

„MINDIG AZT TANÍTOTTAM, AMIT KUTATTAM”

INTERJÚ HUSZÁR TIBOR
AKADÉMIKUSSAL

UTAK

A SZÉCHENYI TÉRRE

„MINDIG AZT TANÍTOTTAM, AMIT KUTATTAM”

INTERJÚ HUSZÁR TIBOR
AKADÉMIKUSSAL

UTAK A SZÉCHENYI TÉRRE

„MINDIG AZT TANÍTOTTAM, AMIT KUTATTAM”

INTERJÚ HUSZÁR TIBOR
AKADÉMIKUSSAL

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE ÉS A KÖTETET
SZERKESZTETTE: VELANCSICS BÉLA

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SOROZATA

© Magyar Tudományos Akadémia, 2020

© Velancsics Béla, 2020

Magyar Tudományos Akadémia
1051 Budapest, Széchenyi István tér 9.
mta.hu

Kiadja: Lovász László, az MTA elnöke
Olvasószerkesztő: Földes Zsuzsanna
Layout: Ave Sophia | www.avesophia.hu

ISBN 978-963-508-925-3 (E-PUB)

ISBN 978-963-508-926-0 (PDF)

ISSN 2560-1644

Minden jog fenntartva!

ELŐSZÓ

„Egy hosszabb interjúban elevenítsék fel életük és kutatói pályájuk meghatározó állomásait” – ezzel a kéréssel fordultam néhány, az elmúlt évtizedekben saját tudományterületén meghatározó akadémikushoz 2016 őszén írt levelemben.

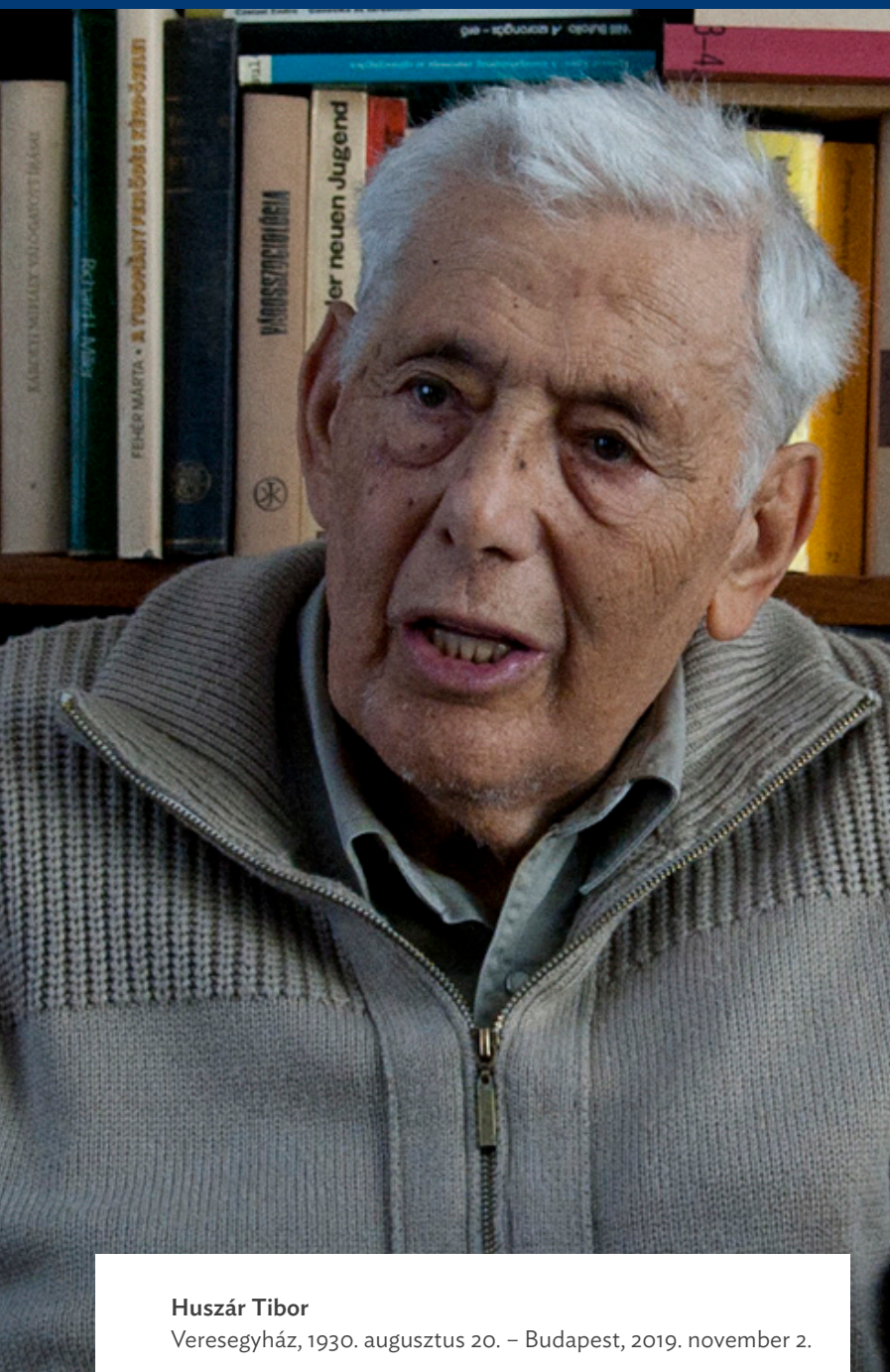
A cél az volt, hogy a kutatókat a szélesebb nagyközönségnek is bemutassuk, hogy segítségükkel felvillantsuk az elmúlt évtizedek olyan eseményeit, összefüggéseit, amelyek elbeszélésük nélkül talán feledésbe merülnének. Az interjút 2017 elején kezdte el felvenni Velancsics Béla, az MTA Kommunikációs Főosztályának munkatársa.

Általában két hosszabb beszélgetés eredményeként született meg az a szöveg, amelyet az interjúalanyok jóváhagyását követően szerkesztett változatban közlünk a Magyar Tudományos Akadémia weboldalán.

Az mta.hu-n publikált anyagok nem tudományos tanulmányok és nem a teljesség igényével írott életrajzok. Újságírói munka eredményei: interjúk. A beszélgetések közben gyakran hangzottak el utalások személyekre vagy eseményekre. Közülük a kevésbé ismertekről az interjú műfajában ritkán alkalmazott, de az olvasót a megértésben segítő lábjegyzetek készültek.

A sorozat hetedik darabjaként a Huszár Tiborral készített interjút olvashatják. Remélem, hogy a személyes életutak felidézése hozzájárul a közelmúlt tudománytörténetének jobb megismeréséhez és megértéséhez.

Lovász László

Huszár Tibor

Veresegyház, 1930. augusztus 20. – Budapest, 2019. november 2.

SZOCIOLÓGUS, AZ MTA RENDES TAGJA,
PROFESSOR EMERITUS

HUSZÁR TIBOR

SZOCIOLÓGUS,
AZ MTA RENDES TAGJA,
PROFESSOR EMERITUS

1953-ban szerzett diplomát a moszkvai Lenin Intézet pedagógia–pszichológia–logika szakán.

1960-ban lett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Filozófiai Tanszék oktatója. 1969-ig adjunktusként, ezt követően egyetemi docensként dolgozott. Ugyanabban az évben megalakította a Szociológiai Csoportot, amelynek vezetője lett. A munkacsoport tanszékké alakulása után annak tanszékvezetőjeként dolgozott. 1977-től egyetemi tanár. A Szociológiai Tanszék 1989-ben alakult át Szociológiai–Szociálpolitikai Intézeté, amelynek első igazgatója Huszár Tibor lett. Ezt a tisztségét 1992-ig viselte. 2001-ben emeritálták.

1960-ban védte meg a neveléstudományok kandidátusi, 1976-ban a szociológiai tudományok akadémiai doktori értekezését. 1975-ben az MTA Szociológiai Bizottságának elnöke lett. A Magyar Tudományos Akadémia 1982-ben választotta levelező, majd 1987-ben rendes tagjává.

Kutatási területe az erkölcsi tudat kérdései, az értelmiségszociológia, a magyar értelmiségi mozgalmak történetének szociológiai elemzése, a magyar szociológia története, az elítél és a nómenklátúra, a pártállami rendszer működése.

Munkásságát 2003-ban Széchenyi-díjjal ismerték el.

Már egész fiatalon felfigyeltek előadói képességére, amelyet kezdetben az ifjúságpolitikában kamatoztatott Huszár Tibor akadémikus. Később egyetemi előadásaival hívta fel magára a figyelmet. A magyar szociológia iskolateremtő alakjának pályája ennek köszönhetően vett később váratlan fordulatot egy virágcsokros küldönc megjelenésével. Az elmúlt évtizedekben neves kutatók sora „bújt elő a köpönyege ujjából”, ami jól mutatja az oktatás iránti elkötelezettségét is.

Velancsics Béla: Több ezer kötetes házi könyvtára előtt ülünk Huszár Tibor városmajori lakásán. Már gyermekkorában is sokat olvasott? Arra kérem, hogy először a családi hátterét, a gyermekkorát idézze fel.

Huszár Tibor: Bizonyos értelemben rendhagyó gyermekkorom volt. A kor volt rendhagyó, nem én. Nem láttam értelmét annak, hogy gimnáziumba menjek, pedig a szüleim szorgalmazták.

„SZÓVAL MINEK ÖRÜLTEM VOLNA?”

H. T.: A nővérem a Zrínyi Ilona Leánygimnáziumba járt, kitűnő tanuló volt. 1938–40-ben jártunk, a zsidótörvények időszakában. Annyira értelmetlennek tűnt az egész élet. Már elkezdődtek a munkaszolgálatok, arra persze én még gyerek voltam, de a leventefoglalkozások helyett a Kerepesi temető egy régi parcelláját kellett gaztalanítanunk minden vasárnap délelőtt. Ez volt a munkaszolgálatom. Ilyen dolgokkal telt az idő. S egyre kedvetlenebbé váltam. Olvasni persze sokat olvastam, de May Károlyt, Verne Gyulát.

V. B.: A családja értelmiségi család volt?

H. T.: Az édesapám tisztviselő ember volt, elég jómódú. Az 1930-as években a Magyar Általános Ingatlanbank tisztviselőjeként dolgozott, a Keleti Akadémián tanult, amely a polgári középosztály iskolája volt. Jó tanárok tanítottak ott.

V. B.: Erős volt a nyelv- és a matematikaoktatás.

H. T.: Veresegyházán – én ott születtem – egészen 1933-ig jólétben éltünk. Az Ingatlanbank azonban tönkrement. Följöttünk Budapestre, és mivel apám állás nélkül volt, anyám kiváltotta az ő régi iparlevelét. Varrólánynak tanult korábban. Emlékszem, a Sörház utcában volt ez az ipartestület. Egy szerény, Erzsébet – később Lenin, most újra Erzsébet – körúti udvari lakásban nyitott egy varrodát. A háború előtt ott is laktunk, sőt én még a háború után is. A kedvetlenségnek, a céltalanságnak az érzete ebben a légkörben alakult ki bennem. Egymás után jött Bárdossy, Imrédy, a zsidótörvények. Apám munka nélkül volt. Szóval minek örültem volna? Kedvetlen és betyár rossz gyerek voltam.

Érdekes ugyanakkor, hogy a nővérem tele volt életkedvvel, és kitűnően érettségizett, nagyon hamar férjhez ment. Egyetemre csak 1946-ban tudott menni. Elvégezte az orvosi egyetemet, utána ott is maradt. Nyírő¹ professzor nagyon kedvelte. Élete végéig ott dolgozott a Balassa utcai pszichiátriai-neurológiai klinikán.

V. B.: A háború alatt végig Budapesten volt?

H. T.: Azokat az éveket a Városligetben, a Fáskörben töltöttem. Nagyon szerettem futballozni. Focilabdám ugyan nem volt, mert arra anyáméknak nem volt pénzük, de harisnyákból csináltunk olyat, amivel lábténiszezni mindenképpen lehetett. Valaki mindig hozott egy labdát, és az rúghatta a tizenegyest és a szögletet.

V. B.: 1945 eleje, Budapest szovjet kézre kerülése hol érte?

H. T.: Amikor az oroszok bekerítették a várost, én a gettóba kerültem. Anyámék valahol a Holló utcában voltak, én pedig a nővéremmel az Akácfa utca 34.-ben. Elég feszült időszak

¹ Nyírő Gyula (1895–1966) – orvos, elme- és ideggyógyász, egyetemi tanár.

volt. Az oroszok nagyon alacsonyról – annyira, hogy fölismerhetők voltak az orosz gépek – bombázták a gettót. Elvileg nehezen érthető, hogy miért pont ezt a szerencsétlen közösséget, de mikor később a Szovjetunióban voltam, egyértelmű lett az oka – Sztálin antiszemita volt. Oroszországban engem magyarnak néztek, tehát elég szabad szájúan ment ez az antiszemita beszéd.

Ezt én akkor nem értettem, de amikor január 18-án Budapestet elfoglalták, és a felszabadulás jelképeként leverték-levertük a gettó falát, egy mozzanat megmaradt bennem. Egy kis orosz katona állt ott, és én örömben, hogy szabad vagyok, megcsókoltam. Mire leköpött a következő szavak kíséretében: „Pfuj, zsidó.”

V. B.: Vagyis zsidó.

H. T.: Az élményeknek ezt a sokrétűségét lehet púderozni, de ami megtörtént, az megtörtént.

„ABSZURD SZITUÁCIÓ VOLT”

V. B.: Hogyan változott meg az élete 1945 után? Érezte, hogy új lehetőségek nyílnak meg Ön előtt, hogy most már esetleg érdemes tanulnia?

H. T.: Nem, nem rögtön. Engem kereskedelmibe írtak, de az egyáltalán nem érdekelt. Visszont 46-ban lejártam a Rottenbiller utcába a MADISZ-ba². Elég jó előadókészségem volt, ezért megválasztottak MADISZ-titkárnak.

² Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség – 1944-ben alakult meg a Magyar Kommunista Párt (MKP) kezdeményezésére. A különböző pártok ifjúsági szervezeteit tömörítő MADISZ 1945-re kommunista irányítás alá került.

V. B.: Mi vitte a MADISZ-hoz?

H. T.: Most már csak egy mesét tudnék mondani, nem emlékszem. De az tény, hogy Lakatos Éva, aki VII. kerületi párttitkár volt, már 46-ban, tehát 16 éves koromban fölfigyelt rá, hogy állítólag nem átlagos – én nem tudom, mi számít átlagosnak – a szónoki képességem. Volt olyan, hogy a Magyar Színházban egy rendezvényen Justus Pál³ és én voltunk a kijelölt szónokok. Justus nagy, jelentős gondolkodó egyéniség volt, a Rajk-per egyik vádlottja. S én annyira lámpalázás lettem ettől a helyzettől, hogy két órával előbb odamentem. Bekopogtam, és mondtam, hogy szeretném megkérdezni, itt van-e a színészbejáró, ide kell-e jönni a pártnapra. Mire mondták, hogy kérem, mondja meg az édesapjának, hogy két óra múlva ide kell jönni. Abszurd szituáció volt, de én nem úgy éltem meg. Ilyen értelemben tehát nem szenvedtem önbizalomhiányban. Nagyon hamar továbbkerültem, és a MINSZ⁴ budapesti titkára lettem, aztán 1948-ban bekerültem az országos központba. Ott a nevelési osztályon dolgoztam 1948–49-ben.

V. B.: Gondolom, gyakorlatilag az egész idejét ott töltötte.

H. T.: Beszédeket, előadásokat kellett tartani. Az egész inadekvát volt. Utólag világosan látom. Lakatos Éva, akit már említettem, hozatott egy határozatot, hogy el kell mennem tanulni. Ennek eredményeképpen lettem szovjet ösztöndíjas diák.

V. B.: Az egyetemet végül Moszkvában kezdte el pedagógia szakon. Volt abba beleszólása, hogy a Szovjetunióban hova kerüljön?

H. T.: Az a helyzet, hogy ott nem oda került az ember, ahova akart. Nem lehetett irányítani. Egy hatalmas teremben ültünk napokig, azt sem tudtuk, hogy Moszkvában maradunk-e. Én közben megbetegedtem, kórházba kerültem. Végül a moszkvai csoportba tettek, de azt se tudtam, hogy hol vannak a többiek, és ők sem tudták, hogy én hol vagyok.

³ Justus Pál (1905–1965) – politikus, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagja. 1948-tól 1949 nyaráig a Magyar Rádió alelnöke. A Rajk-per nyolcadrendű vádlottjaként életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1955-ben szabadult, 1956 szeptemberében részben rehabilitálták. Haláláig szerkesztőként dolgozott.

⁴ Magyar Ifjúság Népi Szövetsége – 1948-ban alakult ifjúsági szervezet.

„HA BECSUKTAM
A SZEMEM, AKKOR IS LÁTTAM,
HOGY MI A HELYZET”

**V. B.: Milyen nyelvtudásuk volt, amikor kikerültek? Részt vettek esetleg valamilyen gyors-
paló nyelvtanfolyamon a moszkvai kiutazásuk előtt?**

H. T.: Kellett volna, de 1949-ben volt a Világifjúsági Találkozó (VIT), és amíg a többiek nyelvet tanultak, én annak az előkészítésében vettem részt. Moszkvába úgy kerültem ki, hogy abszolút nem tudtam beszélni. Ezért amikor kórházba kerültem – kivették a vakbeletem –, nem tudtam elmagyarázni, hogy szerintem nekem nem is volt vakbélgyulladásom. De hát ott úgy történtek a dolgok, ahogy. Külföldi voltam, fontos ember, ez így működött.

Mint említette, a pedagógiai intézetbe kerültem. Engem nem érdekelt sem a pedagógia, sem a pszichológia, én szociológiát vagy filozófiát szerettem volna tanulni. De szociológia egyáltalán nem volt a Szovjetunióban. Filozófia volt, de abban az évben a Lomonoszov Egyetemre nem mehetett senki.

Az időm javát a kiváló Lenin Könyvtárban töltöttem. Azokra a tárgyra, amiket tanultunk, néhány nap alatt föl lehetett készülni. Miután a szovjet pszichológia igazi nagy egyéniségei, mint például Vigotszkij⁵, nem voltak szalonképesek, még a nevüket sem lehetett leírni, a könyvtárban sem lehetett elérni a műveiket. Azt kellett olvasni, ami volt. A kozmopolitizmus elleni harc címén még abban az évben kirakták Rubinsteint⁶ arról az egyetemről, ahol én is tanultam. Tehát teljesen másodosztályú emberek tanítottak. A Lenin Könyvtár csodálatos könyvtár volt, de nyugati könyv nem volt benne. Amit igazán érdemes volt olvasni, az az orosz szépirodalom volt. Akkoriban nagy Gogol-kultusz dívott. Abból mindent lehet kultiválni, mert ő a világirodalom egyik legnagyobb egyénisége.

V. B.: Mennyi idő alatt és hogyan tett szert olyan nyelvtudásra, hogy ezeket a könyveket olvasni tudja?

H. T.: Ez nézőpont kérdése. Egy Puskin-mesét oroszul olvasni nehéz. Ha egy meghatározott szókincsbe, például Gogolba több hónapi nehéz munkával beledolgozza magát az ember, Gogol szókincsében eligazodik. Ott ültem reggeltől késő estig, és egyszerre olvastam Be-

⁵ Vigotszkij, Lev Szemjonovics (1896–1934) – orosz pszichológus. Leginkább pedagógiai és művészetpszichológiai munkássága ismert. A gyermekkori fejlődésben kitüntetett szerepet tulajdonított a személyes interakcióknak.

⁶ Rubinstein, Szergej Leonyidovics (1889–1960) – orosz pszichológus, egyetemi tanár. 1946-ban jelent meg több mint ezer oldalas munkája, *Az általános pszichológia alapjai*.

linszkij⁷ Gogol-tanulmányait és magát Gogolt. És a kettőből együtt lassan megszereztem a szükséges szókincset. Ehhez 3-4 év kellett. De mondom, ez még nem jelentette azt, hogy a *Mese a Szaltán cárról* című Puskin-művet el tudtam volna olvasni szótár nélkül. Az orosz nyelv hihetetlenül gazdag. Aki azt állítja, hogy ő perfekt orosz, nem tudja, mit beszél.

V. B.: Visszatérve konkrét tanulmányaira, idővel megkedvelte a pedagógiát? Vagy továbbra is az munkált Önben, hogy: „Hát, ezt meg kell tanulnom, de...”

H. T.: Harmadosztályú, unalmas, egyhangú szövegek voltak. Kommunista nevelési szótár. Egy magyarul is megjelent közülük: egy Siskin nevű szerző etikakönyve.

V. B.: Pontosan meddig volt Moszkvában?

H. T.: 1949-től 1953-ig. Én nem akarok Moszkvával igazságtalan lenni. Egyrészt bennünket nagyon jól tartottak, mert janicsárokat képeztek. Olyan oroszok, akik a fronton harcoltak, megsebesültek, magas kitüntetésük volt, alig 150-200 rubelből éltek. Mi 1200 rubelből. Eből a pénzből akkor például még a Művész Színházba is lehetett jegyet kapni, ami éppen a *Holt lelkeket* adta Gogoltól, vagy balettekre, a *Hattyúk tavára*. Nyugati opera kevés ment a Nagyszínházban, de ott ismertem meg a *Borisz Godunovot*, a *Hovanscsinát* – egyáltalán azt a csodálatos világot, amit a templomi kórusokból jött orosz basszisták képviseltek a fantasztikus pravoszláv zenekultúrával. Aki odafigyelt, nagyon sok érdekes dolgot tanulhatott. Nagyon gazdag színház volt a Kisszínház is, ahol Osztrovszkij-darabok mentek, ugyancsak nagyszerű előadások nagyszerű színészekkel. És akkor még nem beszéltem a koncertekről. Akkor engedték először játszani Szyvjatoszlav Richtert. Ott tomboltunk a konzervatóriumban a Richter-koncerteken. Szóval nem lennék igazságos ezzel a négy évvel, ha arról az oldaláról közelíteném meg, hogy valamitől megfosztottam magamat, vagy megfosztottak bennünket, nem pedig arról, hogy mi mindent kaptunk, életre szóló élményeket is.

⁷ Belinszkij, Visszarion Grigorjevics (1811–1848) – orosz irodalomkritikus, pedagógus.

V. B.: Értékes kulturális és művészeti élményeket. Ugyanakkor milyennek látta Magyarországról érkezett fiatalként a szovjet mindennapokat 1949–53 között, a sztálinizmus utolsó éveiben?

H. T.: Mi még jó körülmények között éltünk, de ha becsuktam a szemem, akkor is láttam, hogy mi a helyzet. Az egyetemünknek két korpusza volt nem messze egymástól. Ha azoktól elindultunk egy szélesebb úton, például a Pirogovszkaján – amelyet egy Pirogov nevű sebészről, az 1. számú sebészeti klinika névadójáról neveztek el, nem pedig a pirog nevű süteményről – vakolatlan, befejezetlen házakat láthattunk. Rengeteg félbehagyott épület volt. Kivéve a város legszűkebb magját és a szállodák közvetlen környezetét. Moszkva egy sebzett város volt. És nemcsak a háború miatt, hanem mert ilyen volt a szovjet élet mindennapi kultúrája. Az ételek, kivéve a nagy szállodákét, ehetetlenek voltak. Az elnevezések – beefsteak, kottlett – jó ételt sejtettek, de ehetetlenek voltak. Ha az ember kinyitotta a szemét, és mindebbe belefeledkezett, akkor végigsomorkodhatta a négy évet. Vagy azt mondta magának, ez van, megyek a könyvtárba, és olvasok, elmegyek vizsgázni, aztán újra olvasok, amikor lehet, elmegyek színházba, és kihasználom azt, ami most már nincs Moszkvában, mert nem lehet jegyet kapni. Moszkva ma már sokkal gazdagabb, egy világváros. De ez a Moszkva nem is hasonlít ahhoz a Moszkvához, amelynek tulajdonképpen egy szép utcája volt, a többi pedig rom.

V. B.: Mennyire éltek burokban a magyar diákok? Zárt közösséget alkottak?

H. T.: Nem.

V. B.: Életre szóló barátságot is kötött ott.

H. T.: Az orosz diákok nagyon barátságosak voltak.

V. B.: Pataki Ferencre⁸ gondoltam, aki szintén ott tanult.

H. T.: Pataki nem csak a magyar diákok közül emelkedett ki, rendkívül tehetséges és nagy kaliberű ember volt. Mindig ő vizsgázott elsőnek, majd végig ott maradt, és segített a többi diák-

⁸ Pataki Ferenc (1928–2015) – Széchenyi-díjas szociálpszichológus, pedagógus, egyetemi tanár, akadémikus.

lánynak – a hallgatók 88 százaléka lány volt. Pataki ugyanúgy került oda, mint én, és ugyanúgy filozófiát és szociológiát szeretett volna tanulni. Végül szociálpszichológus lett. De ő Magyarországon is nagy kaliberű ember volt, például mint a NÉKOSZ⁹ főtitkára. Abban, hogy odakerült, talán a házassága is szerepet játszott, mert neki megengedték, hogy megnősüljön.

V. B.: Professzor úr viszont Moszkvában ismerkedett meg a feleségével, Soós Máriával¹⁰.

H. T.: Kezdetben egy leningrádi fiú udvarolt neki. 1952-ben, egy leningrádi kiránduláson vált szorosabbá a kapcsolatunk. Végül 62 évig tartott.

V. B.: Tiszakécskei lány volt, és ő is pedagógia szakra járt, ha jól tudom.

H. T.: Egy szakra jártunk. De ő szerette.

V. B.: És – nem előreszaladva a történetben – pedagógiával, közoktatással foglalkozott.

H. T.: Itthon a Rádió gyerekosztályára került. Megcsinálta először az *Ifjú Figyelőt*, aztán a *Nyitnikét*. Nagyon szerette a munkáját.

V. B.: 1953 márciusában meghalt Sztálin. Voltak-e, vannak-e közvetlen emlékei erről? Hogyan élték meg?

H. T.: Sztálin kultusza már 1954-ből vagy 1955-ből visszanezve is elgondolkodtató volt. De akkor ott, főleg, amikor elkezdtek közölni a halálhírét... – csak egy mozzanatot mondok. Az összegyűlt tömeg a több kilométeres moszkvai körgyűrűt kétszer érte körül. Reménytelen volt az odajutás mínusz 30 fokos hidegben, úgyhogy mi hazajöttünk, végül metrón vittek oda bennünket. Az egész város zokogott. Én ott ugyanazt az orosz tömeget láttam, amely három év múlva azt mondta róla, hogy tömeggyilkos.

⁹ Népi Kollégiumok Országos Szövetsége.

¹⁰ H. Soós Mária (1929–2011) – szerkesztő, a *Nyitnikék*, valamint a *Mindenki Iskolája* című műsorok kitalálója. Huszár Tibor *Tiszakécskétől a Bródy Sándor utcáig* című könyvében állított neki emléket.

V. B.: Volt ezekben a moszkvai években jó néhány vidám vagy érdekes pillanat is. Ha jól tudom, a nagy idoloknak, az Aranycsapat tagjainak is tolmácsolt.

H. T.: Puskásnak. Oda véletlenül kerültem, és boldogan kihasználtam ezt a lehetőséget. De hát ők nem voltak szégyenlős fiúk, hogy úgy mondjam. Bors – azt se tudtam, mi az. Ők viszont tudták, hogy Moszkvában fekete borsot kell venni, mert kell a disznóvágásnál, és ott-hon hiánycikk. Én már harmadik éve laktam ott, de nem tudtam, hogy mekkora üzletet lehet vele csinálni.

V. B.: Segített neki beszerezni?

H. T.: Hát persze. Boldog voltam, hogy a közelében lehetek.

„EZ EGY ELÉG SZÜRKE KORSZAK VOLT AZ ÉLETEMBEN”

V. B.: 1953 nyarán jöttek haza?

H. T.: Igen.

V. B.: Hogy derült ki, hogy kivel mi fog történni? Volt beleszólásuk, vagy ugyanúgy, ahogyan kikerültek Moszkvába, itthon is a fejük fölött döntötték el, hogy kit hova osztanak be, és milyen feladatot kap?

H. T.: A feleségemmel már egy évvel korábban közölték, hogy a Magyar Rádiónál fog dolgozni, úgyhogy arra készült. Mi meg Patakival tudtuk, hogy az ifjúsági mozgalomba fogunk kerülni. Így is lett, ő az országosba, én meg a budapestibe.

V. B.: 1953 és 1956 között sok minden történt Önnel. 1954-ben a DISZ¹¹ budapesti nevelési titkára lett, és e minőségében találkozott a kor meghatározó politikusaival is, például Kádár Jánossal.

H. T.: Igen, lejárt a kerületbe, de nem volt az egy különleges kapcsolat. Én inkább a fiatal művészekkel voltam jóban. Egyszer például Darvas Ivánnal jártam Pozsonyban. Darvas oroszul is, szlovákul is tudott, csehül is beszélt. Nagyon kellemes emlék volt. De egyébként ez egy elég szürke korszak volt az életemben. Aztán jött a Petőfi Kör meg a sajtóvita, és ment bele az egész a forradalomba, érezhető volt a forradalom előszele. De éppen ez volt az az időszak, amikor rádöbbsentem, hogy a politika nem nekem való.

„EZ NEM HŐSTETT VOLT”

V. B.: Hogyan került a Petőfi Kör közelébe?

H. T.: Azt a DISZ alapította.

V. B.: Igen, a DISZ alapította, de mégis egyfajta Nagy Imréhez köthető szellemi kör volt.

H. T.: Ezek a dolgok utólagosan csúsznak egybe. Én nem tartoztam Nagy Imre környezetéhez. Magával Nagy Imrével én egyáltalán nem találkoztam. Itt nagy életrajzok születtek, amelyeknek én nem tudom pontosan a valóságfedezetét. Pataki volt ebből a társaságból a legtehetségesebb politikus, de 56-ban őt pártiskolára vitték, és így nem volt ott az esemény – hogy úgy mondjam – színhelyén.

¹¹ Dolgozó Ifjúság Szövetsége – magyar ifjúsági tömegszervezet 1950-től 1956-ig.

V. B.: A Petőfi Kör mellett volt egy másik kör is, amiről kevesebb szó esik, a Bessenyei Kör.

H. T.: Az annyiban volt sokoldalúbb, hogy az 1954-ben, Nagy Imre első kormánya idején megjelent néprfrontgondolatot képviselte. A Bessenyei Kört Lakatos István¹² költő, Pálfi Csaba¹³ néptáncos, valamint Éri István¹⁴ muzeológus alapította. Ahogy a kor reményei elszálltak, ők fokozatosan visszavonultak.

V. B.: Milyen kapcsolata volt a Bessenyei körösökkel?

H. T.: Nagyon jó. Csak, mondom, aztán mindez elhalt. De ők ennek ellenére 1957–58-ban bíróság elé kerültek. Lakatos talán még börtönben is volt. Egyébként jó költő volt, és az a kör, amelyhez ő 1945–47-ben tartozott, Nemes Nagy Ágnes és köre volt.¹⁵ Barátságuk megmaradt 56 után is.

V. B.: Professzor úr a Petőfi Kör minden vitáján ott volt?

H. T.: Talán nem mindegyiken, de a többségén igen.

V. B.: Ha jól tudom, akkor a sajtóvitának volt egy, az Ön életének későbbi alakulása szempontjából is érdekes közjátéka. Külön fölhívták a figyelmét arra, hogy kinek adjon szót.

Nógrádi Sándornak, a volt partizánnak kellett volna, de helyette Csatár Imrének, a *Magyar Nemzet* későbbi újságírójának adott szót.

H. T.: Abban a káoszban ez nem hőstett volt, hanem egyszerűen a zavarban lévő – hány éves is voltam én akkor? – 26 éves fiatalember elvesztette a fonalat, aminek ez lett a következménye. Lehet ebből hőstettet kreálni, de ez az igazság.

¹² Lakatos István (1927–2002) – költő, műfordító. 1954-ben a Bessenyei Kör alapítója, 1955-ben a Petőfi Kör vezetőségi tagja.

¹³ Pálfi Csaba (1928–1983) – táncos, koreográfus, pedagógus.

¹⁴ Éri István (1929–2009) – történész, régész, muzeológus.

¹⁵ Utalás az *Újhold* című, 1946 decemberétől 1948 májusáig megjelenő szépirodalmi folyóirat köré szerveződő Újhold-körre.

V. B.: 1956-ot hogy élte meg? Írt arról, hogy ott volt, amikor Rajk Lászlóék földi maradványait 1956-ban megtalálták.

H. T.: Igen, Mező Imrének¹⁶ nagyon közeli munkatársa voltam a Köztársaság téren. Ő vitt el oda. Szörnyű élmény volt.

V. B.: Tudta, hogy hova mennek? És hogy miért?

H. T.: Nem.

V. B.: Menet közben derült ki?

H. T.: Sejtettük. A feleségek a fogsoruk alapján ismerték fel őket.

V. B.: 1956 októberét hogyan élte meg?

H. T.: Szomorúan.

V. B.: Mit gondolt, mi lehet a kimenetele az eseményeknek? Megjósolhatatlan volt?

H. T.: Én nem voltam annyira bölcs ember, hogy ezt meg tudtam volna mondani. De ösztönösen úgy láttam, ez folytathatatlan.

V. B.: Már mint az addigi politika.

H. T.: Igen. A Petőfi Kör is és egyáltalán az ifjúsági mozgalom. Próbálkoztam én ilyen buta dolgokkal, hogy például karnevált csináltam. Akkor még voltak illúzióim, hogy érdekesen kell csinálni. De nem lehetett érdekesen csinálni.

V. B.: 1956 októberében hol volt? Otthon?

H. T.: Most már nem tudok mindent pontosan fölidézni. Azt tudom, hogy ott vártuk az írókkal együtt, hogy be fogunk jutni a Politikai Bizottság ülésére, és egy rövid időre talán be is jutot-

¹⁶ Mező Imre (1905–1956) – kommunista politikus, 1954-től a Magyar Dolgozók Pártja budapesti bizottságának titkára, 1956-ban a Központi Vezetőség tagja. 1956. október 30-án a Köztársaság téren, a pártház ostromakor meggyilkolták.

tunk. De azok egymással sem értettek már szót. Gerő állandóan kirohant, folyton telefonon kereste az oroszokat. Nem akarom egybefényképezni az emlékeimet azzal, amit utólag erről a korszakról tudok, de ma már több minden világos számomra, ezért nem tudom „szűzen” elmondani, ahogy akkor azt éreztem, hogy minden le volt játszva már 56 nyarán. Az oroszoknak megvolt a forgatókönyvük. Mikor indulnak meg, mikor jutnak el a különböző stratégiai fontos pontokig, beleértve a Parlamentet. A Bibóval készült interjúban van egy emlékezetes rész, amikor hallja a rádióban, hogy Nagy Imre azt mondja, a kormány a helyén van. S ő mint a kormány tagja elmegy a Parlamentbe, a többiek viszont már mind a jugoszláv követségen vannak, és egyedül van ott mint kormány. Nagy Imrét nem is látta, nem is találkozott vele. Aztán onnan megy 10-12 nap múlva haza. Ez az összevisszaság, ez jellemezte a történeteket.

**V. B.: 1956. november 4. egy cezúra. Az Ön életében mi változott, és hogyan? A munkahe-
lyét, a Köztársaság téri pártházat például megostromolták és felgyújtották.**

H. T.: Harmadnap, negyednap odamentem, minden összevissza égetve, dobálva, megszűnt ott az élet. Nem úgy volt, hogy leültem, gondolkodtam, elhatároztam valamit. Nem olyan volt a helyzet. A feleségem se tudott bemenni a Rádióba. Kerestem a volt kerületi munkatársaimat, szétfröcskölődött az egész. És akkor néhány napig otthon voltam. Néhány barátommal akartunk csinálni egy ifjúsági várost. Ők meg is csinálták a fóti gyermekvárost. Kezdetben úgy volt, hogy ezt a feladatot meg fogjuk kapni a barátaimmal. De akkor volt egy fegyelmi ügyem, amelynek az elején a sajtóvitás tévedésemet is felhozták. A tárgyaláson Marosán elkezdett ordítani, hogy ez a Huszár mindent fölgyújt, miért akarják ennek odaadni a fóti gyermekvárost. Ott forradalmárokat fognak nevelni.

V. B.: Ez már az MSZMP valamelyik új testületének ülésén volt? Hol kelt ki így Ön ellen?

H. T.: Ez egy budapesti ülés volt. Kiderült, hogy nincs meg irántam a bizalom. De engem akkor már úgys a gyerekváros kötött le. Akkor a Szőlő utcai gyermekotthonban kezdtem el a fiatalok bűnözőkkel foglalkozni. Aztán elkezdtem járni Sátorajújhelyre, Aszódra, nevelőintézetekbe, börtönökbe. És megírtam egy kandidátusi értekezést a fiatalok bűnözéséről.

„EGY IDŐ UTÁN KIDERÜLT,
HOGY NINC S BIZALOM”

V. B.: Tehát nem egyszerűen arról volt szó, hogy a mindennapokban mint pedagógus gyakorlati munkát végzett, hanem ha jól értem, ez volt az első lépése a kutatói pálya felé.

H. T.: Közben tanítottam is, a József Attila Gimnáziumban. Nagyon szerettem tanítani. Ott voltam két évig, és visszajártam még az egyetemi időszakban is. De ez inkább a pedagógus élménye. Tanítani nagyon szerettem.

V. B.: Megírta tehát a kandidátúráját a fiatalkori bűnözés témájában. Ekkor már tudatosan elindult a kutatói pálya felé?

H. T.: Nem, sokkal kuszább volt a történet.

V. B.: Tehát ez még csak amolyan kirándulás volt a kutatói tevékenység irányába.

H. T.: Igen, még nem tudtam, hogy kutató leszek. 1960-ban megkeresett Molnár Erik¹⁷. Ő akkor az MTA Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, valamint az ELTE Bölcsészettudományi Karán működő Történelmi Materializmus Tanszék vezetője volt, és keresett maga mellé egy helyettes vezetőt. Így kerültem az oktatói és kutatói pályára. Etikát oktattam, de aztán azzal támadtak, hogy „burzsoá nézeteket” propagálok. Idegösszeroppanást kaptam, és lekerültem Parádra a kórházba. Mindeközben a feleségem várandós volt.

V. B.: Parádon pedig egyszer csak valaki bejelentkezett egy csokor virággal azzal, hogy ezt Aczél György küldi.

H. T.: Meruk Vilmos.¹⁸

V. B.: Hogy történt ez pontosan?

H. T.: Hát az úgy volt, hogy én ott voltam nagy magányomban, aztán egyszer csak jött az egyik nővér, és mondta, hogy két úr keres. Ott lent sétáltak virággal, hogy őket az Aczél elvtárs küldte. Mire mondtam, hogy nem ismerem Aczél elvtársat, nem tudom, mit akar tőlem. Valóban nem ismertem. „De önt keresik” – erősködött a nővér.

¹⁷ Molnár Erik (1894–1966) – Kossuth-díjas történész, politikus, akadémikus.

¹⁸ Meruk Vilmos (1921–2010) – kultúrpolitikus, színházigazgató.

V. B.: Kiderült, hogy Aczél György honnan ismerte Önt?

H. T.: Mindkét lányát tanítottam. Közülük Aczél Anna – az ő kifejezésével élve – nagyon „megmarta” őt, hogy mindenféle dogmatikus palikat támogatnak, ugyanakkor itt van egy olyan előadói képességű ember, mint vagyok állítólag én, és hagyják, hogy utcára rakjanak.

V. B.: Mit tanított pontosan?

H. T.: Nem azt tanítottam, ami elő volt írva, hanem csináltam egy saját tanrendet. Abban volt Camus, volt Sartre – ezért raktak ki később. Egyébként tulajdonképpen jogosan. Nem érdekelt. Már ott tartottam, hogy törtmat...

V. B.: ...történelmi materializmus...

H. T.: ...címen tanítottam ezeket a dolgokat. Én nagyon szerettem Marxot. De Marxnak egy nem ismert arcát. Egyrészt a történetfilozófiai kéziratokat, másrészt az 1860-as években írt dolgait, és amit én Marxból tanítottam, azt nem tanították Marxból. Nem is számított Marxnak.

V. B.: Ezek szerint néhány hallgatót, többek közt Aczél György lányát, ez megérintett, és akkor ő szólt otthon?

H. T.: Éppen tegnap volt itt Somlai Péter¹⁹ barátom, és emlegettük, hogy akkoriban ezeknek az előadásoknak olyan hírük volt, hogy a bölcsészkar épületéből, a Pesti Barnabás utcából átvitték a jogi kar nagytermébe, az Egyetem térre. A lépcsőkön is ültek. Hát nézze, én így tudtam hasznosítani mindazt, amit fiatalkoromban előadásokon tanultam. Volt egy nagy előadói rutinom. Rengeteget tanultam Moszkvában is, azt, ami érdekelt, és amit szerettem. És amikor hazajöttem, és nem volt állásom, a Széchényi Könyvtárban halálra olvastam magam. Az említett Marx-művekkel. Így jött össze egy olyan típusú tudás, ami akkor rendhagyónak tűnt. Nem volt az, biztos más is csinálta ezt.

¹⁹ Somlai Péter (1941–) – szociológus, az ELTE Társadalomtudományi Kar Társadalomelmélet Tanszék professor emeritusa.

V. B.: Visszakanyarodva Aczél György virágcsokros küldöttéhez: egy nehéz élethelyzetben jelent meg, egyfajta „isteni beavatkozásként”. Mit akart Öntől Aczél György?

H. T.: Azt üzenté, hogy a lányától hallotta, hogy nem megyek vissza a bölcsészkarra. Az Ajtósi Dürer sorra pedig még inkább nem megyek.

„AZT CSINÁLTAM, AMIT AKARTAM”

V. B.: Ott volt a pártfőiskola.

H. T.: Azt mondta, egy új intézményt akarnak létrehozni, ahol szociológusokat fognak képezni. „Maga szedjen össze 15–20 embert, és kapnak egy külön tantermet. És ezt a lehetőséget.” Ez azelőtt volt, hogy Aczél a népművelési miniszterhelyettesi posztról átkerült az MSZMP KB titkári posztra. Ő már tudta, hogy mi fog történni. Akkor úgy nézett ki, hogy Moszkva a XX. kongresszus irányába fog elmozdulni. És ezzel a lehetőséggel élve nagyon jó társaságot sikerült összeállítani.

V. B.: Mi volt a feladat? Egyfajta tanfolyamról volt szó?

H. T.: Egy kétéves tanfolyam volt, ahol Ferge Zsuzsa²⁰, Pataki Ferenc, Kulcsár Kálmán²¹ és jómagam tanítottunk.

V. B.: Mennyire határozták meg a kereteket ideológiai és szakmai szempontból?

H. T.: Azt csináltam, amit akartam.

²⁰ Ferge Zsuzsa (1931–) –szociológus, egyetemi tanár, akadémikus.

²¹ Kulcsár Kálmán (1928–2010) – jogász, szociológus, politikus, akadémikus.

V. B.: Ez azért abban az időszakban ritkaság volt.

H. T.: Abszolút ritkaság. Aztán jött 68.

V. B.: Teljesen megbízott önben Aczél György? Vagy minek köszönhette, hogy gyakorlatilag szabad kezet kapott? Bármit azért akkor sem lehetett megcsinálni.

H. T.: 1968 előtt volt egy ilyen időszak. 68 augusztusában, amikor volt az a nyilatkozat Heller Ágiéktól²² az Adrián...

V. B.: Az ún. korčulai nyilatkozat, amellyel 1968-ban öt magyar értelmiségi tiltakozott a „prágai tavasz” leverése ellen.

H. T.: Igen, akkor már más volt a helyzet. Augusztus 20. után talán két nappal felhívott Aczél, és ordított a telefonban. Mondtam a feleségemnek, hogy visszaadom a megbízásomat.

V. B.: Miért ordított?

H. T.: A forrongás miatt. El kellett határolódnia, illetve végig kellett gondolnia, mit lehet, és mit nem. De azzal elkezdődött egy visszavonulás.

V. B.: Mi történt a szociológiai stúdiummal?

H. T.: Ott ténylegesen elkezdődött valami. A biliárdgolyót megbökték, az már gurult. A tanfolyamról pedig kikerült néhány nagyon tehetséges ember.

V. B.: Mikor indult a tanfolyam?

H. T.: 1968-ban. A társaság együtt volt – először csak egy csoport, aztán egy tanszék, majd tanszék és vezetőközpont. Mindig közrejátszottak esetleges tényezők is. Eörsi Gyula²³ lett a rektor, Poszler György²⁴ a rektorhelyettes. Eörsi Gyula kiváló rektor volt, a legmesszebbmenőkig támogattak.

²² Heller Ágnes (1929–2019) – filozófus, esztéta, egyetemi tanár.

²³ Eörsi Gyula (1922–1992) – magyar jogtudós, egyetemi tanár, akadémikus.

²⁴ Poszler György (1931–2015) – irodalomtörténész, esztéta, akadémikus.

V. B.: Mondhatjuk, hogy a szociológia mint tudományterület akkor nyert Magyarországon polgárjogot, amikor Önök megkapták a zöld jelzést?

H. T.: Igen.

V. B.: Volt ennek előzménye a Szovjetunióban? Ott is lezajlott egy hasonló folyamat?

H. T.: Ott sokkal lassabban ment.

V. B.: Tehát Magyarországon mindez előbb megtörtént, mint a Szovjetunióban. Önt mi érdekelte szociológusként akkoriban?

H. T.: A nyilvánosság szerkezete. Sokat jártam akkoriban Németországba. Heidelbergben is voltam. Ott akkor indult be a szociológia. Hamburgban szintén. A legmélyebb benyomást énrám Habermas tette.

V. B.: Miért éppen ő?

H. T.: A gondolatai fényessége, eredetisége volt az oka. Nem az előadói képessége.

V. B.: Eddig alapvetően arról beszéltünk, hogyan kapott az ELTE-n polgárjogot a szociológia, és hogyan lett aztán a tanfolyamból egyre komolyabb műhely Magyarországon. Mennyi időbe telt ez?

H. T.: Most már minden részletét nem tudom fölidézni, de ez a folyamat kb. 3-4 évig tartott. A helyszín is változott. Több karon voltak az óráink, míg összeállt egy komplett tanszék, hogy legalább az órák zöme egy helyen legyen. Ekkor már 1970-72-t írtunk. Akkor aztán kaptunk egy lehetőséget, hogy a népművelés és a kultúra különböző területein dolgozó embereknek dolgozzunk ki egy kétéves kurzust. Az fönn volt a Várban. Most ott lesz a Pénzügyminisztérium. Egy nagyon szépen berendezett részt kaptunk meg. Persze minden változóban volt. Hol támogattak, hol megszorítottak. Hihetetlen türelemre volt szükség. És nagyon jó munkatársakra.

„MINDIG AZT TANÍTOTTAM, AMIT KUTATTAM”

V. B.: Az egyetemi vonal mellett milyen szerepet játszott az Akadémia a szociológia fejlődésében?

H. T.: Az Akadémián Hegedüs András²⁵ vezetésével jött össze egy nagyon jó társaság kitűnő emberekkel.

V. B.: Mennyire működtek együtt?

H. T.: Önállóak voltak, de egymást támogatva dolgoztak. Az MTA Szociológiai Kutatóintézetében dolgozók a közgazdasági egyetem felé orientálódtak. Hegedüs is ott tanított. Mikor kar lettünk, Ferge Zsuzsa hozzánk került, az elméleti tanszéknek lett a vezetője. Én őt a magyar szociológia nagyasszonyának tartom. Nagy formátumú egyéniség.

V. B.: A tudományos pályáját mennyiben segítette vagy hátráltatta, hogy egy tanfolyamot, majd tanszéket, intézetet vezet?

H. T.: Én rendkívül rugalmas ember voltam. Ahogyan egy munkatársam, Tausz Katalin²⁶ mondta, mindig előremenekültem. Kerestem a feladatokat. Nem hanyagoltam el a tanítást a kutatás rovására. Olyan témákat kutattam, amelyeket tanítani tudtam. Összekapcsoltam a kettőt. Én úgy kutattam, hogy azt tanítani lehessen, és úgy tanítottam, hogy alapkurzust már nem tartottam. Mindig azt tanítottam, amit kutattam.

V. B.: 1976-ban lett a tudományok doktora. Mi volt akkoriban a védés koreográfiája? Például három opponens volt?

H. T.: Három.

²⁵ Hegedüs András (1922–1999) – szociológus, politikus, 1955–1956-ban Magyarország miniszterelnöke.

²⁶ Tausz Katalin (1950–) – szociológus, egyetemi tanár.

V. B.: Amikor az MTA doktora lett, mint mindenki, azért gondolom Önben is ott motoszkált, hogy akadémikus is lehetne. Megvolt hozzá a szükséges szakmai támogatottsága?

H. T.: Az vitathatatlan, hogy Szalai Sándor²⁷ engem támogatott. Kulcsár Kálmán kevésbé, inkább közömbös volt. De egy bizonyos idő után a teljesítményem annyira megsokasodott...

V. B.: ...hogymár nem lehetett figyelmen kívül hagyni?

H. T.: Pontosan. Ugyanakkor nagyon kevés szociológus volt az akadémikusok között. Ma is csak hárman vagyunk.

V. B.: Ön volt az első szociológus akadémikus?

H. T.: Nem, Szalai. Utána következtem én, aztán Szelényi Iván²⁸, majd Ferge Zsuzsa.

V. B.: Jelölték, az osztály pedig szavazott. Hogyan tudta meg az eredményt?

H. T.: Szigligeten voltam, dolgoztam, amikor estefelé hívtak a gondnokságról, hogy telefonom van. Szalai Sándor volt azzal a hírral, hogy az osztály megfelelő szavazatszámmal javasolt, ő pedig gratulál nekem. Aztán én is felhívtam a feleségemet telefonon, hogy megválasztottak. Ő melegsívű, de a jelzőkkel takarékoskodó emberként – rá jellemző módon – annyit mondott: Örülök. Majd hozzátette: Mikor jössz haza?

V. B.: Miről tartotta a székfoglalóját, és mennyire ment eseményszámba annak idején?

H. T.: Új kérdések, megválaszolatlan dilemmák az értelmiségkutatásban. Tele volt a terem.

V. B.: A Díszteremben tartották?

H. T.: Nem, a Nagyteremben. Akkor jelent meg egyébként Szelényi Iván és Konrád György könyve, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Arra nagyon vigyáztam, hogy sehol egy pejoratív mondatot a könyvvel kapcsolatban meg ne fogalmazzak. A másik emlékezetes dolog, hogy néztem, kik vannak jelen, és ott ült a belügyi összekötő. Szinte az oszlop mögött.

²⁷ Szalai Sándor (1912–1983) – szociológus, filozófus, egyetemi tanár, akadémikus.

²⁸ Szelényi Iván (1938–) – szociológus, egyetemi tanár, akadémikus.

„A LÁMPALÁZRA
JÓL EMLÉKSZEM”

V. B.: Ön tudta, hogy ki ő?

H. T.: Nem tudom, egy niemand volt, egy senki.

V. B.: De tudta, hogy honnan jött. Ezek szerint máskor is feltűnt már Önnek?

H. T.: Mivel mi egy kiemelt tanszék voltunk, időnként megjelent nálam. Érdemben nem beszéltem vele. Úgy értem, amikor kérdezett, udvariasan úgy tettem, mintha mondanék valamit, de mellébeszéltem. Tudtam, hogy miért kérdezi. Soha senkiről olyan mondatot, ami bármilyen értelemben fölhasználható lett volna ellene, nem mondtam. Aztán el is maradt. Hogy oda miért jött el, nem tudom, nem mutattam érdeklődést iránta. Csak megakadt a szemem rajta. Egyébként a székfoglaló nagyon szép, családias, ünnepi esemény volt.

V. B.: Ez már a folyamat végállomása volt. Emlékszik rá, hogy melyek voltak az első emlékei az Akadémiáról?

H. T.: A lámpalázra jól emlékszem. Mikor – talán Friss István²⁹ osztályelnöksége alatt – először osztályülésen voltam. De nem hagyott bennem mélyebb nyomot. Egy voltam a meghívottak között, ott ültem, néztem, milyen szépek a termek. Ami mélyebb nyomot hagyott bennem, az azt volt, amikor Erdei Ferenc³⁰ vezette az osztályülést. Az a két vagy három alkalom. Az is, amikor az Akadémia épületében a Szociológiai Bizottság ülése volt. Akkor egy rövid ideig Erdei elnökölte a tanácskozásokat. Egy mondata nagyon megmaradt bennem. Vége volt az ülésnek, és akkor barátian átölelt – tegezte az embert, ami akkor szokatlan volt –, és azt mondta: „Te, Tibor” – szó szerint nem fogom tudni idézni, de a lényege az volt, hogy meg kéne tanulni egyszerűbben beszélni. Túl sok idegen szót használunk. Nagyon finoman, nagyon udvariasan mondta.

²⁹ Friss István (1903–1978) – közgazdász, politikus, akadémikus.

³⁰ Erdei Ferenc (1910–1971) – szociológus, a népi írók csoportjának tagja, politikus, akadémikus.

V. B.: Eszembe jut egy hasonló jelenet az egyik könyvéből: Erdei Ferenc szintén mint bizottsági elnök a szociológiai tanrend vagy tanterv kapcsán azt mondta, túlságosan sok a bölcsészkedés, és túl kevés – ha jól emlékszem – a mérés.

H. T.: Valami hasonló. Egy idő után, amikor már tag is lettem, valahogy megszűnt a lámpaláz, természetessé vált a közeg. S egyre inkább zavartak a bürokratikus terhek. Nem voltak érdemi viták. Illetve ha voltak viták, akkor azok tárgykör körüli viták voltak, nem pedig témák körüliek. Egy-egy ilyen ülés sokkal inkább szólt a bürokratikus kérdésekről, feszültség inkább a tagfelvétellel kapcsolatos vitákban volt tapasztalható.

„ÉRDEKES MÓDJA VOLT EZ A SZERKESZTÉSNEK”

V. B.: Professzor úr életében évtizedekig meghatározó jelentőségű volt a *Valóság* című folyóirat. Most is ott sorakoznak Ön mögött a polcon az összefűzött példányai. Hogy emlékszik vissza a szerkesztői munkára?

H. T.: A *Valóság* olyan időszakban volt egy enciklopédikus lap, amikor nem volt vetélytársa. Eredetileg a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) folyóirataként indult, eleinte Lukács József³¹ volt a felelős szerkesztője, de később átment a *Világossághoz*. Őt Kőrösi József követte, aki a társadalomtudomány minden irányzatát felölelő folyóiratot csinált. Aztán ott volt Vitányi Iván³², enciklopédikus figura még ma is, 93 évesen. Sükösd Mihály³³, aki szintén egy minden iránt érdeklődő ember volt, elsősorban az irodalmi rovattal foglalkozott, Simai Mihály³⁴ pedig a közgazdasági, világgazdasági témákkal. Én leginkább a szociológia iránt ér-

³¹ Lukács József (1922–1987) – filozófus, egyetemi tanár, akadémikus.

³² Vitányi Iván (1925–) – szociológus, esztéta, politikus, országgyűlési képviselő.

³³ Sükösd Mihály (1933–2000) – író, irodalomtörténész, kritikus, újságíró.

³⁴ Simai Mihály (1930–) – közgazdász, egyetemi tanár, akadémikus.

deklódtam. A lap úgy készült, hogy minden beérkező cikket érkezési sorrendben fölírtak egy lapra. Keddenként – amikor mindenkinek be kellett jönni – el kellett olvasni és le kellett osztályozni őket. Öt-hat osztályzatból összeállt, hogy melyiket preferáljuk, milyen sorrendben, és melyik az, amelyik nem kell. Érdekes módja volt ez a szerkesztésnek – utána pedig megkezdődött a vita. Az esetek többségében egyébként egybevágtak a vélemények.

V. B.: Meddig élt maga a folyóirat?

H. T.: A TIT lapja volt, anyagilag az fedezte, és elérte a ma már szinte lehetetlennek tűnő 50-60 000 példányt. Aztán 1992-ben elment Kőrösi. Kivették a lapot a kezünkből. Gyakorlatilag 30 évig élt és virult. Volt egy időszak, amikor nagyon nagy példányszámban. De sokkal többen olvasták, mint ahányan megvették. Körbement. Itt van például a 81/1-es szám: Simai Mihály: A közgazdaságtudomány és a XXI. század; Csikós-Nagy Béla: Kilenc kérdés az anyagi érdekeltségről; Polonyi Péter sinológus: Társadalomtudományi viták a Kínai Népköztársaságban; Kiss Dezső: Az atomfizikai kutatások néhány kérdése; Radnóti Sándor: Tömegkultúra; Szuly Gyula: A közvélemény nagykorúsága; Tallár Ferenc: Az obszcina kérdése; Bakcsy György: Gogol és Belinszkij. Vagy hadd idézzek Orbán Ottó a Kőrösi József-émlékszámában megjelent írásából a Kádár-korszakról: „A Kádár-korszak – legyint rá az újkazdag és újszegény utókor – rohadó kor, rohadó emberek. Bizony, kor- és nemzedéktársaim, igazságos, vagy sem, együtt szállunk alá a pokolra, de ahogy így végignézek magunkon, viszonylag kevés köztünk a verőlegény, több az egykori Trabant-tulajdonos.”

V. B.: Professzor úr ismert arról, hogy portrékat, életútinterjúkat készített a magyar szociológiai történet és a falukutatás meghatározó alakjaival. Miért tartotta ezt fontosnak?

H. T.: Ön miért tartja a mi interjúkat fontosnak?

V. B.: Ezt egészen pontosan meg tudom mondani. Idézem is, mert ez a mondat nagyon megragadt bennem. Az egyik könyvében mondja Kovács Imrének: „Engem jelen idejűen mindenekelőtt a két világháború közötti történések foglalkoztatnak, mindenekelőtt a Márciusi Front, a balatonszárszói 43-as találkozó, de természetesen a 45 utáni kor historikuma is, mert – és itt jön számomra a lényeg – sokszor csak a történeti vonalak, életpályák meg-

hosszabbítása után vagy árán tudunk értelmezni bizonyos dolgokat.” Majd hozzáteszi: „például Németh László és Erdei Ferenc viszonya is csak a vonalak meghosszabbítása esetén értelmezhető”. Én is úgy gondolom, hogy ha több hasonló akadémikusi életútinterjút készítenek, akkor a vonalak meghosszabbításával egyre több minden válik értelmezhetővé.

H. T.: Ezt én is így gondoltam.

V. B.: Még egy utolsó kérdést engedjen meg. Szintén a fent idézett *Metszetek nyolc évtized magántörténelméből* című könyvében olvastam, hogy Molnár Eriknek egyszer a következő felvezetéssel tett fel egy kérdést: „Van itt egy nagyon kényes kérdés, de nem tudom elhallgatni.” Nekem is lenne egy ilyen „kényes” kérdésem az úgynevezett Bibó-émlékkönyv³⁵ kapcsán. Néhány éve megjelent egy cikk³⁶ Murányi Gábor újságíró tollából, amelyben leírja, hogy az MSZMP KB számára készült egy Knopp–Kornidesz-jelentésként ismert összeállítás a Bibó-émlékkönyvről, amelynek valójában Ön a szerzője, és amiért többen bírálták. Azt szeretném megkérdezni, hogy így utólag mi a véleménye az ügyről?

H. T.: Én azt hiszem, hogy abban a kötetben igazság van. A Bibó-émlékkönyv szerzői jó ügyet szolgáltak. Engem Siklós Margit, a Gondolat Könyvkiadó igazgatója kért meg, hogy válaszoljak. Én megkérdeztem Donáth Ferencet³⁷, ő pedig azt mondta, hogy őket is levédem, ha ezt megírom, mert akkor kiderül, hogy Siklós Margit nem fedezte ezt a társaságot. De nem kellett volna megírni.

Ami miatt megtettem, az az, hogy két dolgot féltettem. A Magvetőnél 1986-ban megjelent

³⁵ A Bibó-émlékkönyv 76 tanulmányt közölt volna Bibó István szellemi hagyatéka előtt tisztelve. A tervezett kötetről 1981 elején jelentés készült az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága számára, az ún. Knopp–Kornidesz-jelentés, amely szerint a Bibó István emléke előtti tisztelgés csak ürügy a politikai mondanivaló kifejtésére. A szerkesztőbizottság által a Gondolat Könyvkiadónak felajánlott kéziratot a kiadó visszautasította. A kötet végül szamizdat kiadványként jelent meg. „Hivatalosan” csak 1991-ben látott napvilágot: Réz Pál (fel. szerk.): *Bibó-émlékkönyv*. Budapest–Bern: Századvég – Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

³⁶ A (Huszár–)Knopp–Kornidesz-jelentés. *Élet és Irodalom*, 2005. október 21., 49. évf., 42. sz.

³⁷ Donáth Ferenc (1913–1986) – politikus. Az 1930-as években, illetve a második világháború alatt illegális kommunista. 1945-ben Nagy Imre munkatársa a földreform-előkészítő bizottságban. 1951 elején letartóztatták, és 15 évi börtönre ítélték. 1954 júliusában szabadult. 1956. október 23-án az MDP Központi Vezetőségének titkárává választották. November 1-jén a megalakuló MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagja lett. 1958-ban a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként 12 év börtönre ítélték, 1960-ban szabadult. 1977-ben a *Bibó-émlékkönyv* szerkesztőbizottságának elnöke lett.

a Bibó István válogatott írásait tartalmazó négy kötet. Bibóval készítettem egy hosszú életútinterjút is. Egy évig készült az élete vége felé. Féltem, hogy majd nem jelenhet meg. Végül 1987-ben, majd 1989-ben a *Valóságban* megjelent belőle két rész. Aztán 1989-ben jelent meg a teljes interjú, a Magyar Krónika kiadásában.

A másik, amit féltettem, a hetvenes évek elején elindult, *Társadalomtudományi könyvtár* című sorozat. Ennek részeként körülbelül hatvan kötet látott napvilágot, a szerkesztőbizottságban rajtam kívül Berend T. Ivánnal, Kulcsár Kálmánnal, Pataki Ferencsel és Tőkei Ferencsel, mellettünk pedig olyan fiatalok közreműködésével, mint például Somlai Péter vagy Csepeli György.

Visszatérve az írásomra: az ember életében vannak tévedések – ez egy tévedés volt.

Az interjú 2017 januárjában készült
Huszár Tibor akadémikus lakásán.

UTAK

A SZÉCHENYI TÉRRE